

KSENIJA VINSKI-GASPARINI

OSTAVA KASNOG BRONCANOG DOBA IZ PUNITOVACA KOD ĐAKOVA

Međuriječje Drave, Dunava i Save poznato je po bogatsvu ostava kasnog brončanog doba. Nakon rijetkih pojedinačnih objavljivanja krajem prošlog stoljeća¹ i njihove djelomične upotrebe u domaćoj i stranoj literaturi,² najveći dio ostava nedavno je obuhvaćen u dvije zasebne publikacije: ostave s područja sjeverne Hrvatske u monografiji o kulturi polja sa žarama tog teritorija³ i ostave s vojvođanskog područja Srijema u sklopu kataloške edicije ostava Srbije⁴. Međutim, pri obradi ostava iz sjeverne Hrvatske pojedine ili nisu bile dostupne, kao npr. ona iz Doline na Savi kod Nove Gradiške⁵, ili su otkrivene nakon objave spomenute monografije⁶. Među ovima je pažnje vrijedna ostava s nalazišta Punitovci što se čuva u Muzeju Đakovštine u Đakovu⁷.

Ostava je otkrivena u jesen 1971. god. prigodom oranja u blizini sela Punitovci (sjeverno od Đakova), na oranici zvanoj Cerik-rudine, na dubini od 0,50 m u ćupu⁸. Ostavu je nalaznik u cijelosti sakupio, a ćup se prilikom vađenja iz zemlje raspao i njemu se na žalost zameo trag. Ostava sadrži slijedeće primjerke oružja, oruđa i ukrasnih predmeta (dijelova s nošnje), sve od bronce:

¹ S. Ljubić, Popis arheološkoga odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu I, 1889, 60 sqq. (Topličica), 62 (Podrute), 69 (Drežnik-Gajina pećina), 74 (Adaševci), 78 (Poderkavlje), 84 (Donja Bebriaa s netočnim nazivom lokaliteta Samac), 86 (Tenja), 90 (Jarak).

² Opsežnije je ostave iz Hrvatske koristio F. Holste, *Hortfunde Siidosteuropas*, 1951, passim. — Idem, *Chronologie der siidosteuropäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit*, 1962, 12, 13, tab. 11, 12, 13, 15, 28, 29, 38. — Cf. Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, *Opuscula Archaeologica I*, 1956, 57 sqq.

³ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije Fil. fak. Zadar 1, 1973.

* Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini, Srpska akademija nauka i umetnosti, Arheo-

loška građa Srbije ser. I, Praistorija knj. 1, 1975.

⁴ P. Schauer, *Jahrbuch d. Röm.-Germ. Zentralmuseums Mainz*, 21 (Festschrift Hundt 1), 1974, 93 sqq.

• Tako npr. ostave iz Maličke kod Vrginmosta (čuva Arheološki muzej u Zagrebu) i iz Slavenskog Broda (čuva Muzej Posavlja u Slavenskom Brodu).

⁷ Dozvolu za objavu ostave dugujem bivšem direktoru Muzeja Đakovštine u Đakovu, prof. F. Čordašiću. Zahvaljujem kolegi I. Pavloviću, kustosu navedenog muzeja, koji se s ovom dozvolom suglasio.

⁸ Ostavu je našao poljoprivrednik Stevo Kukučka iz sela Josipovac i predao je Muzeju Đakovštine u Đakovu početkom 1972. g.

1. Mačevi

- a) Ulomak mača punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja i okruglom pločicom na vrhu u čijem je središtu povišeni konusan trn. Pločica ima rupu, s gornje strane je ornamentirana motivom valovite crte što oblikuje prema van otvorene i spojene lukove, koje s unutrašnje strane prati još jedna paralelna crta izvedena u tremolo-tehnici čiji se krajevi lukova ne spajaju. S vanjske strane svaki luk na sredini ima ukras koncentričnih kružića. S donje strane pločice ukras je izveden urezivanjem crtica komponiranih kružno u tri koncentrična reda. Ukras na sva tri rebrasta zadebljanja balčaka izveden je urezivanjem kratkih kosih nasuprotnih crtica u dva reda poput motiva riblje kosti. Dva donja polja između rebrastih zadebljanja su glatka, a treće polje je ukrašeno nizom paralelnih crta. Na nasadu, koji je s unutrašnje strane profiliran, nalazi se motiv dviju nasuprotnih petlji u sredini s po jednim ukrasom koncentričnih kružića. Sječivo, od kojega je sačuvan samo gornji dio, ima na sredini široko rebro s još po jednom bočnom profilacijom, a sa strane je uvučeno i nazubljeno (tzv. ricasso). Dužina sačuvanog ulomka mača: 16 cm (tab. I, 1).
- b) Ulomak mača punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja i pločicom na vrhu u čijem je središtu niski konusan trn. Pločica je blago ovalna i koso postavljena na os balčaka. S gornje strane ima ukras utisnutih trokutića grupiranih u dva kružna koncentrična reda obrubljena kružnicama. S donje strane ponavlja motiv utisnutih trokutića komponiranih također u dva kružna koncentrična reda međusobno odvojena kružnicom. Tri su rebrasta zadebljanja na balčaku neukrašena. Gornje i srednje polje između rebrastih zadebljanja ispunjena su jednolinijskim ležećim spojenim spiralama, sa svake strane balčaka po tri, koje idu prema desnoj strani. Nešto šire gornje polje ima ukras od dva reda točkastih udubljenja međusobno odijeljenih i obrubljenih s po dvije horizontalne crte. Nasad mača je s unutrašnje strane profiliran, ukrašen na prijelazu prema balčaku s nizom točkastih udubina, a ispod njih s motivom dviju nasuprotnih petlji koje u sredini imaju po jedan kružić. Ploha sječiva, od kojeg je sačuvan samo gornji dio, ima na sredini nešto uže rebro i sa svake strane još po jednu profilaciju. U gornjem dijelu sječivo je uvučeno i nazubljeno (tzv. ricasso). Dužina sačuvanog ulomka mača: 16,8 cm (tab. I, 2).

2. Koplja

- a- Koplje listolikog oblika (plamenastog) s lagano izvijenim rubovima, naglašenog središnjeg rebra s bridom na listu koji prati konturu rubova, dugog tuljka za nasad s dvije nasuprotne rupe za zakovice (tab. I, 3).
- b) Koplje listolikog oblika s profiliranim središnjim rebrom šesterostranog presjeka i ukrasom motiva jelinih grančica pri dnu tuljka, koji nema rupe za zakovice (tab. I, 4).

- c) Ulomak koplja listolikog oblika, nedostaje mu gornji dio, s naglašenim središnjim rebrom i dvije nasuprotne rupe za zakovice na kratkom tuljku (tab. I, 5).

3. Šuplje sjekire (s tuljkom za nasad).

- a) Šuplja sjekira sa širokim zadebljanjem na otvoru tuljka, ušicom, plastičnim narebrenjem ispod otvora na koji se nadovezuje V-ukras izveden od tri paralelna narebrenja (tab. I, 6).
- b) Ulomak šuplje sjekire kojoj nedostaje sječivo, sa širokim facetiranim zadebljanjem na rubu tuljka i ispod njega s V-ukrasom izvedenim od četiri paralelna narebrenja. S bočne strane, sjekira je koso facetirana i ima dvije nasuprotne rupe za zakovice (tab. I, 7).
- c) Ulomak šuplje sjekire, nedostaje joj donja polovica, sa širokim zadebljanjem na otvoru tuljka, ušicom, te ukrasom V-ornamenta izvedenim od tri paralelna narebrenja (tab. I, 8).
- d) Šuplja sjekira s izvijenim i zaravnjenim otvorom tuljka i ispod njega s dva vodoravna narebrenja niže kojih je na bočnim stranama nasuprotno po jedna rupa za zakovice (tab. I, 9).
- e) Šuplja sjekira s izvijenim i zaravnjenim otvorom tuljka (kao pod d) i ispod njega s ukrasom od tri lučna narebrenja, te s bočnih strana s po jednom nasuprotnom rupom za zakovice (tab. I, 10).
- f) Ulomak šuplje sjekire, i to njezina gornja polovica, sa sedlastim zadebljanjem na otvoru tuljka, ušicom i plohom koja je facetirana tako da je sa svake strane podijeljena na dva šira središnja i dva uža bočna polja (tab. I, 11).
- g) Ulomak šuplje sjekire, nedostaje joj gornji dio s tuljkom, sa zvonasto facetiranim plohom sječiva (tab. I, 12).

4. Sjekire sa zaliscima.

- a) Sjekira sa zaliscima postavljenim na sredini, široka i masivna, nedostaje joj gornji dio ramena i vrat (tab. II, 1).
- b) Sjekira sa zaliscima postavljenim na sredini, izduženog oblika, nedostaje joj završetak vrata (tab. II, 2).
- c) Ulomak sjekire sa zaliscima, sačuvana je samo ploha sječiva i početak donjeg dijela zaliska (tab. II, 3).

5. Srpovi s drškom u obliku jezička.

Na osnovi najhitnijih značajki svrstavamo ih po grupama s opisom obilježja grupe i ne navodimo ih pojedinačno.

- a) Grupa srpova, 7 cijelih i 1 ulomak, kod kojih je držak jasno odijeljen od plohe sječiva. Vertikalna rebra na dršku, obično tri, ponekad pokrivena malim udu-

binama ili zarezima, spajaju se pod oštrim kutom sa zadebljanim hrptom plohe sječiva (tab. II, 4—8; III, 1—3).

- b) Grupa srpova, 4 primjerka, kod kojih se vertikalna rebra na dršku gube pri njegovu završetku i ne prelaze u plohu sječiva. Držak ima obično tri rebra od kojih se dva bočna ponekad gube u profilaciji njegovih strana, ona su glatka ili pokrivena malim udubinama ili zarezima (tab. III, 4, 5; IV, 4, 5).
 - c) Grupa srpova, 5 cijelih i 1 ulomak, kod kojih držak ima tri vertikalna rebra, glatka ili pokrivena malim udubinama i zarezima, od kojih ono unutrašnje pod oštrim kutom ili zaobljeno prelazi u plohu sječiva i teče obično do njezinog vrha. Na dršku se ponekad javljaju i poprečna rebra (tab. IV, 1—3; V, 5-7).
 - d) Grupa srpova, 2 primjerka, slično kao pod c), samo što se umjesto vanjskog, središnje vertikalno rebro na dršku produžuje pod kutom ili zaobljeno, u plohu sječiva i teče do njezina vrha ili se prije prekida (tab. V, 2, 3).
 - e) Grupa srpova, 1 cijeli i 1 ulomak, kod kojih se unutrašnje i srednje vertikalno rebro na dršku, pokriveno ponekad malim udubinama i zarezima, pod blagim nagibom produžuje u plohu sječiva i spaja s njezinim zadebljanim hrptom (tab. V, 1; VI, 4).
 - f) Grupa srpova, 1 cijeli i 1 ulomak, s više vertikalnih rebara na dršku (više od 3) što se produžuju ravno do zadebljanog hrpta plohe sječiva, ali ponekad su ona unutrašnja pri vrhu drška prekinuta poprečnim horizontalnim rebrima (tab. V, 4; VI, 3).
6. Ulomak velike okrugle ukrasne ploče od tzv. bijele bronce, čija je ploha raščlanjena s pet koncentričnih paralelnih grebenastih izbočina, a međusobni se razmak od ruba kruga prema središtu nešto smanjuje. Poleđina je glatka s jednom sačuvanom uzduž facetiranom petljom postavljenom paralelno s rubom ploče (tab. VI, 1a, 1b).
 7. Ulomak također okrugle ploče od tzv. bijele bronce, većih dimenzija, s dvije paralelne rebraste izbočine i trakastim koljenasto svinutim izbojkom na jednom kraju raščlanjenim narebrenjima. Poleđina je glatka, na koljenastom izbojku s masivnom kukom trokutastog presjeka (tab. VI, 2a, 2b).

Datiranje ostave iz Punitovaca može se bez teškoća odrediti. Ona se po vrsti i tipologiji predmeta koje sadrži uklapa u horizont velikog broja ostava sjeverne Hrvatske iz vremena starije kulture polja sa žarama, i to njezinog ranijeg razdoblja. Ima sve značajke ostava faze II tog područja, odnosno pripada uglavnom Ha A, stupnju⁹. Međutim, ono što ostavi iz Punitovaca daje posebno obilježje je prisustvo dvaju mačeva punokovinskog drška s tri rebrasta zadebljanja. Iako su

⁹ Za kronologiju i interpretaciju ostava navedenog područja cf. K. Vinski-Gasparini, o. c., 21 sqq., 77 sqq.

ostave međuriječja Drave, Save i Dunava iz vremena faze II mnogobrojne s ogromnim fundusom važnim za tipološko i kronološko vrednovanje, s bogatstvom varijeteta različitog materijala, osobito opreme ratnika, one su baš specifične po pojavi velikog broja mačeva, ali s drškom u obliku jezička¹⁰. Radionička središta nekih tipova mačeva s drškom u obliku jezička mogu se locirati baš na tom području, te je tako Cowen izdvojio tip mača i definirao ga kao »slavonski«¹¹. Mačevi s punokovinskim drškom su međutim u horizontu ostava faze II, i to uopće u starijoj kulturi polja sa žarama sjeverne Hrvatske rijetki, slično kao i u bogatim istovremenim ostavama Rumunjske¹², odnosno istočne Karpatske kotline¹³, a za razliku od Mađarske i Slovačke gdje se u Ha A stupnju često susreću¹⁴. Tako su nam iz međuriječja Drave, Save i Dunava, od mačeva s punokovinskim drškom, dosad poznata dva primjerka s rebrastim zadebljanjima tipa Schwaig iz ostava Otok-Privlaka (tab. VI, 5) i Bingula-Divoš (tab. VI, 6)¹⁵; jedan primjerak mača s punokovinskim drškom rombičnog presjeka, također iz ostave Bingula-Divoš, koji predstavlja mlađu varijantu srodnu mačevima s osmerokutnim presjekom punokovinskog balčaka br C stupnja i onima tipa Riegsee Br D stupnja¹⁶, te jedan primjerak iz ostave Budinščina s osebujno oblikovanim punokovinskim balčakom još neopredjeljivog tipa¹⁷. Maš s punokovinskim drškom i tri rebrasta zadebljanja tipa Högl, s trajanjem u Ha A stupnju, dospio je u nešto mlađu ostavu Ha B_x stupnja iz Miljane¹⁸ u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Navedenim mačevima treba pribrojiti još tri primjerka sječiva koji su svakako morali imati punokovinski balčak, i to sječiva iz ostava Gornja Vrba¹⁹, Budinščina²⁰ i Dolina na Savi²¹, svi sigurno s tri rebrasta zadebljanja na balčaku, tip čijih nije moguće odrediti. Ostali mačevi s punokovinskim drškom iz sjeverne Hrvatske su mlađi, uglavnom Ha B stupnja, kao npr. oni s časkom na glavi balčaka iz Kastva u Istri i s obalnog pojasa iz Grižana u Hrvatskom primorju²², mač tipa Morigen iz Draganića kod Karlovca,²³ a isto tako mačevi tipa s antenama na balčaku, kao primjerak

¹⁰ K. Vinski-Gasparini, o. c., 109, 224 s. v. »mačevi«.

¹¹ J. D. Cowen, Atti del VI Congresso internazionale delle scienze preistoriche e proto-storiche II, 1965, 448.

¹² M. Petrescu-Dimbovita, Depozitele de bronzuri din România, 1977, tab. 249, 1, 2 (Uioara de Sus); 292, 1, 6, 10, 11.

¹³ W. A. v. Brunn, Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit, Röm.-Germ. Forsch. 29, 1968, 78.

¹⁴ Navodimo radi orijentacije samo mačeve punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja iz ostava Zsujta i Komjatná, cf. J. Hampel, A bronzkor emlékei Magyarhonban I, 1886, tab. CI, CII, CXX, 1–3; II, 1892, tab. CLXVIII, CLXIX, CLXX.

¹⁵ K. Vinski-Gasparini, o. c., 81 sq., tab. 27, 1 (Otok-Privlaka); 108, tab. 84, 1 (Bingula-Divoš).

¹⁶ K. Vinski-Gasparini, o. c., 107, tab. 84, 3. — F. Holste, Die bronzezeitlichen Vollgrif-

fswerter Bayerns, Miinchener Beiträge zur Vor-u. Friihgesch. 4, 1953, 16 sqq, 26 sqq. — H. Müller-Karpe, Die Vollgriffswerter der Urnenfelderzeit aus Bayern, Miinchener Beiträge zur Vor-u. Friihgesch. 6, 1961, 12 sq., tab. 3, 7, 8.

¹⁷ K. Vinski-Gasparini, o. c., 103, tab. 77, 10.

¹⁸ K. Vinski-Gasparini, o. c., 168, tab. 112, 1.

¹⁹ K. Vinski-Gasparini, o. c., 89 sq., tab. 50, 4.

²⁰ K. Vinski-Gasparini, o. c., 20, 103, tab. 77, 3.

²¹ P. Schauer, o. c., fig. 1, 2.

²² K. Vinski-Gasparini, Adriatica Praehistorica et antiqua, Miscelanea G. Novak dicata, 1970, 161 sqq., fig. 1, 2 (dat. Ha B₁).

²³ K. Vinski-Gasparini, Vjesnik Arh. muz. Zagreb 3. s. IV, 1970, 3 sqq., tab. I, 1–2d (dat. Ha B₃).

iz Nina²⁴, s bubrežastom jabučicom na balčaku iz Benkovca kod Zadra²⁵ i vjerojatno s okruglom jabučicom na balčaku iz Batine u Baranji²⁸. Mač s antenama iz Velike Gorice je tipa Lipovka i njegov držak nije bio punokovinski već u obliku jezička²⁷.

Mačeve punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja i okruglom pločicom na vrhu označio je Eisner kao tip Liptovo na osnovi većeg broja nalaza te vrste mačeva u nekadašnjoj županiji Liptovo u Slovačkoj²⁸. Holste je taj naziv proširio na sve mačeve s tri rebrasta zadebljanja na punokovinskom balčaku na širokom području njihove rasprostranjenosti, koje obuhvaća područje sjeverno od Alpa (Bavarsku), gornje Podunavlje i sjeverni dio Karpatske kotline s pojedinim primjercima od Rajne do Dnjestra i sjeverno do Baltika²⁹. Iako je već Naue upozorio da se po nekim značajkama među mačevima s punokovinskim drškom s tri rebrasta zadebljanja mogu razlikovati primjerci vezani za prostor južne Njemačke, od onih s prostora Mađarske³⁰, na što su se vraćali neki autori, kao Hrala i K. H. Wagner,³¹ tek je Miiller-Karpe u svom fundamentalnom djelu o mačevima s punokovinskim balčakom kasnog brončanog doba iz Bavarske proveo njihovu klasifikaciju svrstavši ih u šest tipova³², rukovodeći se tipološkim značajkama i podacima koje pružaju nalazi u zatvorenim cjelinama pri određivanju datiranja, rasprostranjenosti i središta njihove izrade. On je mačeve tipa Liptovo u užem smislu ograničio na područje Slovačke i gornje Mađarske s pojedinačnim pojavama u zapadnoj Mađarskoj, Češkoj i Šleziji³³.

Mač iz Punitovaca, tab. I, 1, ima sve značajke mačeva tipa Schwaig kako ih je definirao Miiller-Karpe:³⁴ lagano izvijen konusan trn na vrhu balčaka, okruglu ukrašenu pločicu, tri uska rebrasta zadebljanja na balčaku ukrašena urezanim ornamentom crtica, prazna neornamentirana međupolja, na nasadu ukras dviju nasuprotnih petlji s koncentričnim kružićima u zavoju, sječivo ravnih strana ponekad s uvučenim i nazubljenim gornjim dijelom (ricasso). Na osnovi ukrasa pločice on razlikuje tri varijante: grupu mačeva s ornamentom valovite spojene crte s prema van otvorenim lukovima i s motivom koncentričnih kružića; grupu mačeva s ornamentom potkovastih, a prema van otvorenih rastavljenih lukova s koncentričnim kružićima u sredini ili bez njih, te na donjoj strani pločice s ukrasom udubelih trokutića kružno komponiranih u više redova; grupu mačeva s ukrasom utisnutih trokutića kružno koncentrično komponiranih na gornjoj stra-

²⁴ M. Suić Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LV, 1953, 89, fig. 3, 4. — S. Batović, Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LV, 1953, 145, fig. 1, tab. V (dat. Ha B₃).

²⁵ D. Garašanin, Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu II, 1958/59, 38, fig. 1—3.

²⁶ H. Miiller-Karpe, o. c, 68, 110, tab. 62, 3 (dat. Ha B₃).

²⁷ F. Starè, Inventaria Archaeologica, Yougoslavie, fasc. 1, 1957, tab. y 6a, 1, la. — K. Vinski-Gasparini, kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije Fil. fak. Zadar, 1, 1973, 156, tab. 103, 1, la (dat. Ha B₁).

²⁸ J. Eisner, Slovensko v pravčku, 1933, 101 sqq., 300 sq.

²⁹ F. Holste, Prähistorische Zeitschrift 26, 1935, 68, 73 sqq.

³⁰ J. Naue, Die vorrömischen Schwerter etc, 1903, 50, 52 sqq.

³¹ J. Hrala, Archeologické Rozhledy VI, 1954, 215 sqq. — K. H. Wagner, Nordtiroler Urnenfelder, 1943, 58 sqq.

³² H. Müller-Karpe, o. c, 7—32.

³³ H. Miiller-Karpe, o. c, 25.

³⁴ H. Miiller-Karpe, o. c, 15.

ni pločice. Ukraš pločice na maču iz Punitovaca spaja značajke dviju Miiller-Karpeovih varijanti. Na gornjoj strani ukras se sastoji od jedne vanjske valovite crte prema van otvorenih spojenih lukova s motivom koncentričnih kružića u sredini, i njoj paralelne unutrašnje crte izvedene u tremolo tehnici čiji se krajevi lukova ne spajaju. Srodni, ali ne sasvim identični su ukrasi na mačevima s lokaliteta Schwaig i Grubhör u donjoj Bavarskoj, Erding (grob) u gornjoj Bavarskoj s lukovima izvedenim u tremolo tehnici, te dva primjerka iz Mađarske, jedan s nepoznatog nalazišta, a drugi s nalazišta Pecsényéd u županiji Sopron.³⁵ S donje strane pločice ukras je izveden, slično kao i na rebrastim zadebljanjima, urezivanjem crtica komponiranih u tri koncentrična reda, a ne utiskivanjem trokutića, kao obično na mačevima tipa Schwaig, što je rijetka pojava. Pločica mača iz Punitovaca ima probušenu ovalnu rupu za provlačenje uzice kojom se mač pričvršćivao za mišicu radi lakšeg rukovanja i naizmjenične upotrebe koplja i mača. Miiller-Karpe rupe na pločici balčaka dovodi u vezu s promjenom načina upotrebe mača jer stariji mačevi s punokovinskim drškom srednjeg i početka kasnog brončanog doba, kao što su to mačevi tipa Apa, Au, Spatzenhausen, oni s osmerokutnim balčakom i mačevi tipa Riegsee³⁶, nemaju ovu rupu. Njezina pojava vezana je za mačeve tipa Erlach i djelomično za one tipa Schwaig. Ovaj detalj na spomenutim mačevima, kao i na drugim mačevima punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja, Miiller-Karpe tumači kao novinu u načinu ratovanja vezanu za etničke promjene nastale početkom kasnog brončanog doba, te na osnovi grobnog nalaza iz Hardt-a pretpostavlja pri tome i upotrebu konja³⁷. Ipak treba imati u vidu da svi dosad poznati najstariji mačevi punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja otkriveni u Jugoslaviji, i to primjerci iz ostava BingularDivoš i Otok-Privlaka, te mač iz Kovina³⁸, (tab. VI, 7) u jugoslavenskom Banatu, nemaju na pločici probušenu rupu, uključivši i drugi primjerak mača iz Punitovaca (tab. I, 2). Rupa na pločici također nedostaje i maču iz Ormoža u Sloveniji, koji je blizak tipu Liptovo³⁹. Ukraš urezanih vertikalnih crtica na rebrastim zadebljanjima balčaka, što je opća značajka mačeva tipa Schwaig, na maču iz Punitovaca (tab. I, 1) je osebujno komponiran u obliku motiva poput riblje kosti. Ovaj je motiv češće primjenjivan na mačevima tipa Liptovo i kao primjer navodimo mačeve iz već citirane ostave Zsujta u sjeveroistočnoj Mađarskoj i s nalazišta Oberranvelsbach u Donjoj Austriji⁴⁰, a unutar fundusa mačeva tipa Schwaig on se može uočiti samo na jednom primjerku s lokaliteta Kšice u Češkoj⁴¹, gdje je dopirao utjecaj mačeva tipa Liptovo. Posljednje gornje polje na balčaku (tab. I, 1) blago je uvučeno i ukrašeno nizom usporednih crta, što je obilježje mačeva tipa Riegsee Br D stupnja,⁴² a značajno je za datiranje mačeva tipa Schwaig i za tipološka za-

³⁵ Za sve ove primjerke mačeva s navedenom literaturom i podacima cf. H. Miiller-Karpe, o. c, 96, tab. 9, 1, 2, 5, 6.

³⁶ F. Holste, Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns, Münchener Beiträge zur Vor-und Frühgesch. 4, 1953, 7 sqq.

³⁷ H. Miiller-Karpe, Bayerische Vorgeschichtsblätter 21, 1955, 60 sqq.

³⁸ M. Garašanin, Vesnik Vojnog muzeja 3, 1956, 7 sqq, tab. I.

»• J. Dular, Arheološki vestnik XXVI, 1957, 185 sqq.

⁴⁰ H. Miiller-Karpe, Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern, Münchener Beiträge zur Vor-und Frühgesch. 6, 1961, tab. 18, 3; 31, 6, 7.

⁴¹ H. Miiller-Karpe, o. c, tab. 10, 4.

« F. Holste, o. c, 26, tab. 13, 1, 2, 7; 14, 1-3.

pažanja razvitka mačeva punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja. Za analogije ovom detalju mača iz Punitovaca može poslužiti teritorijalno najbliži primjerak iz Lansacha kod Villacha u Koruškoj, te već citirani mač iz Kšica u Češkoj⁴³. Ova zapažanja također vrijede i za raščlanjenu profilaciju sječiva mača iz Punitovaca čestu na mačevima tipa Riegsee⁴⁴, a sporadičnu na onima tipa Schwaig (npr. na oba mača iz Koruške, i to iz Lansacha kod Villacha i doline Lavant⁴⁵).

Analizirajući materijal zatvorenih cjelina grobova i ostava s mačevima tipa Schwaig, među kojima i iz ostave Otok-Privlaka, kao i elemente koji ih povezuju s tradicijom mačeva tipa Riegsee, Miiller-Karpe ovaj tip mačeva punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja datira u Ha A, stupanj, odnosno okvirno u 12. st. pr. n.e.⁴⁶ Područje rasprostranjenosti mačeva tipa Schwaig on locira uglavnom na istočnoalpsko područje i Češku s pojedinačnim nalazima u srednjoj Njemačkoj, srednjoj Poljskoj, gornjem Podunavlju i u Srijemu. Istočnoalpsko područje Müller-Karpe smatra radioničkim središtem u kojemu su oni nastali uzimajući u obzir, među ostalim argumentima, i činjenicu da su im kao uzor služili mačevi tipa Riegsee⁴⁷, iako pretpostavlja da su se kasnije izrađivali u različitim radionicama unutar češko-istočnoalpsko-srednjopodunavskog kruga gdje su poprimili obilježja oblika i ukrasa preuzetih iz susjednih radioničkih središta (kao npr. onih tipa Erlach i tipa Liptovo).

Drugi mač iz ostave Punitovci, tab. I, 2, s ukrasom spirala na balčaku pripada također skupini mačeva punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja, i po Miiller-Karpeovoj klasifikaciji blizak je tipu Erlach⁴⁸, iako se u nekim detaljima od njega razlikuje i ima elemente mačeva tipa Schwaig. Pločica na balčaku, koja na vrhu ima širok i nizak konusan trn, blago je ovalna i koso postavljena na os balčaka, što je značajka mačeva tipa Erlach. Ukrašen na gornjoj strani pločice mača iz Punitovaca odstupa od koncepcije ukrasa na tipičnim primjercima mačeva tipa Erlach, a isto tako nema ni rupe na njoj. Motiv utisnutih trokutića grupiranih kružno u nekoliko koncentričnih redova, često međusobno odijeljenih kružnicama, specifičan je za mačeve tipa Schwaig, i to pretežno za one s područja Austrije, sjeverne Mađarske i Češke⁴⁹, a tu ubrajamo i primjerak iz Otok-Privlake u Srijemu, iako i mačevi ovog tipa često imaju na gornjoj strani pločice i ukras prema van okrenutih, spojenih ili rastavljenih lukova s motivom »oka« u sredini, poput mača iz Punitovaca tab. I, 1. Teritorijalno njemu najbliži primjerci mača

« H. Miiller-Karpe, o. c, tab. 10, 1, 4.

» F. Holste, o. c, 26, tab. 13, 1, 2; 14, 3.

« H. Miiller-Karpe, o. c, tab. 10, 1, 5.

⁴³ H. Miiller-Karpe, o. c, 16 sqq.

⁴⁴ Za rasprostranjenost mačeva tipa Riegsee cf. F. Holste, o. c, 29, n. 7, tab. 18, 5 (karta).

⁴⁵ Definiciju mačeva tipa Erlach podrobno je i jasno odredio Miiller-Karpe, a popisao je i reproducirao najvažnije primjerce iz Bavorske, Austrije, Čehoslovačke i Mađarske, te pojedine primjerce izvan tih teritorija

(npr. Poljske i Švicarske), cf. Idem, o. c, 7 sqq., tab. 4, 1–10; 5, 1–10; 15, 5, 7, 8; 16, 1, 2, 8.

⁴⁶ H. Miiller-Karpe, o. c, 15, navodi 8 primjeraka mačeva tipa Schwaig s ovako koncipiranim ukrasom na gornjoj strani pločice balčaka, i to s lokaliteta Straupitz u srednjoj Njemačkoj, Kolin i Kšice u Češkoj, Loretto, Lansach i dolina Lavant u Koruškoj (Austrija), »Ugarska« (bez oznake nalazišta), te Otok-Privlaka u Srijemu, cf. tab. 10, 1–5, 8.

sa srodnim ukrasom na pločici su oni tipa Schwaig iz već spominjane ostave Otok-Privlaka u zapadnom Srijemu, iz »Ugarske«⁵⁰ (bez bliže oznake lokaliteta), a navodimo još dva mača iz Koruške, jedan s lokaliteta Lansach (kod Villacha), a drugi iz doline Lavant, te dva udaljenija iz Češke što potječu iz Kolina i Kšica⁵¹. Izuzetno se na jednom primjerku mača iz Ehringa u gornjoj Bavarskoj, koji je Müller-Karpe opredijelio tipu Erlach, javlja također motiv utisnutih trokutića na gornjoj strani blago ovalne i koso postavljene pločice⁵². Za razliku od ukrasa na gornjoj strani pločice, motiv utisnutih trokutića na njezinoj donjoj strani obilježje je mačeva tipa Erlach, ali se isto tako susreće i na onima tipa Schwaig. Između rebrastih zadebljanja, koja su na mačevima tipa Erlach redovito neukrašena, na balčaku mača iz Punitovaca ispunjeno je samo donje i srednje polje jednolinijskim ležećim spojenim spiralama,⁵³ što je jedno od osnovnih obilježja tipa Erlach, koje teku prema desnoj strani. Nešto šire gornje polje ima osebujan ukras od dva reda točkastih udubljenja međusobno odijeljenih s dvije horizontalne crte. Jedno polje bez ukrasa spirala javlja se katkad na mačevima tipa Erlach, pa ta pojava nije značajna za određivanje tipološke pripadnosti. Ovako koncipiranom ukrasu balčaka na maču iz Punitovaca najbliža analogija je mač iz Kovina⁵⁴, koji u gornjem dijelu umjesto točkastih udubljenja ima doduše ukras malih nasuprotnih lukova (tab. VI, 7). Garašanin je mač na osnovi dotadašnjeg stanja istraživanja uvrstio općenito u tip Liptovo, a Müller-Karpe pak u tip Erlach, iako ga je naveo i u popisu mačeva tipa Schwaig unutar kojih ga je i kartirao⁵⁵, rukovodeći se vjerojatno kako srijemskim nalazima mačeva iste tipološke pripadnosti iz Otok-Privlake i Bingule-Divoš, tako i njegovim ukrasom vijenca ležećih spirala na gornjoj strani okrugle ploče. Te spirale na pločici i ukras vriježe na nasadu mača iz Kovina Garašanin povezuje sa srodnim ornamentima vatinske i dubovačko-žutobrdske grupe s obzirom na područje odakle mač potječe, odnosno općenito s ornamentikom brončanog doba južnapanonsko-karpatskog područja, nastalom pod utjecajem egejsko-anatolskog kruga. On smatra da ukras na pločici mača iz Kovina predstavlja staru lokalnu tradiciju i da takav ukras nije primijenjen na mačevima istog tipa koji potječu s drugih područja. Međutim, ovakve ležeće spirale poput vijenca na pločici balčaka možemo zapaziti na maču tipa Erlach iz Kuhardt-a u pokrajini Rheinland-Pfalz⁵⁶, na maču iz »Ugarske« bez oznake lokaliteta⁵⁷, pa čak i na jednom maču s osmerokutnim balčakom iz grobnog nalaza Obrnice u Češkoj⁵⁸. Garašanin ipak pretpostavlja da mač iz Kovina po svojim značajkama pripada južnonjemačkom tipu liptovskih mačeva. Njegova ornamentika na pločici mogla bi se prije tumačiti kao odraz utjecaja egejskog i istočnokarpatskog kruga koji su u vrijeme srednjeg i kasnog brončanog doba

⁵⁰ J. Hampel, o. c., tab. XXI, 6a, 6b. — H. Müller-Karpe, o. c., tab. 10, 8.

⁵¹ Za mačeve s navedenih lokaliteta sa svom literaturom i podacima cf. H. Müller-Karpe, o. c., 14 sqq., 96, tab. 10, 1, 5, 2, 4.

⁵² H. Müller-Karpe, o. c., 7, tab. 5, 10.

⁵³ H. Müller-Karpe razlikuje dvije varijante mačeva pita Erlach pri čemu uzima u

obzir da li su spiralni ukrasi jednolinijski ili dvolinijski, cf. o. c., 8.

⁵⁴ M. Garašanin, o. c., 8 sq., tab. I.

⁵⁵ H. Müller-Karpe, o. c., 7, 8, 14, 94, tab. 4; 9; 92 (karta).

⁵⁶ H. Müller-Karpe, o. c., tab. 4, 10.

⁵⁷ J. Hampel, o. c., I, 1886, tab. XXI, 2.

⁵⁸ F. Holste, o. c., 22, 49, tab. 12, A.

prodrli sve do sjevera Evrope⁵⁹, nego kao lokalna tradicija iz kruga vatinske i dubovačko-žutobrdske grupe. Sječivo mača iz Punitovaca s uvučenim i nazubljenim gornjim dijelom ima srednje rebro i još dvije bočne profilacije, što se, kako je već istaknuto, češće javlja na mačevima tipa Riegsee⁶⁰ nego na onima tipa Erlach. Ono je skoro identično sječivu prethodno interpretiranog mača iz Punitovaca (tab. I, 1), a iz kruga mačeva tipa Schwaig, teritorijalno su im najbliža analogija sječiva na dva već citirana mača iz Koruške s lokaliteta Lansach kod Villacha i iz doline Lavant⁶¹. Na osnovi uglavnom grobnih cjelina Müller-Karpe mačeve tipa Erlach, kao i one tipa Schwaig, datira u Ha A₁ stupanj. Područje njihove rasprostranjenosti locira u jugoistočnu Bavarsku i Gornju Austriju⁶² s najvećom gustoćom nalaza na predalpskom prostoru između rijeka Isar i Enns, gdje su nesumnjivo i rađeni, a s pojedinačnim primjercima do Rajne, Baltika i Visle⁶³.

Na osnovi navedenih podataka nema nikakve sumnje da mač iz Punitovaca, tab. I, 1, pripada tipu Schwaig, dok mač, tab. I, 2, sjedinjuje značajke mačeva tipa Erlach kao i onih tipa Schwaig. On je najsirodniji s mačem iz Kovina, a ukrašom na gornjoj strani pločice i s ulomkom balčaka mača iz »Ugarske«, koji je Müller-Karpe značio kao tip Schwaig, kartirajući i primjerak iz Kovina u tu skupinu mačeva. Uz nalaze iz srijemskih ostava Otok-Privlaka i Bingula-Divoš, broj se mačeva tipa Schwaig ili onih njemu srodnih u Jugoslaviji popeo na pet primjeraka. Također su i sačuvana sječiva mačeva u ostavama Ha A₁ stupnja s nalazišta Gornja Vrba i Dolina na Savi u Slavoniji i Budinščina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, nekad na punokovinskom balčaku svakako imali tri rebrasta zadebljanja. Moramo još spomenuti da je mač iz Ormoža u Sloveniji⁶⁴ opredijeljen u tip Liptovo, i to 1. varijanti po klasifikaciji Müller-Karpea. Ipak smatramo da uz sve to dosad još ne raspoložemo dovoljnom argumentacijom na osnovi koje bi se moglo zaključiti da su mačevi tipa Schwaig rađeni i na području Slavonije i Srijema, gdje su doduše postojala radionička središta za izradu brončanog nakita, oruđa i oružja u vrijeme Ha A₁ stupnja, među kojim međutim vidno prevladava tip mača s drškom u obliku jezička⁶⁵. Mačevi tipa Schwaig su sigurno posredstvom istočnoalpske oblasti, odakle su prodirali i utjecaji kulturne grupe Baierdorf-Velatice⁶⁶, dospjeli u Slavoniju i Srijem, odnosno i u srednje Podunavlje.

Od oružja, ostava iz Punitovaca sadrži još i dva cijela i jedan ulomak koplja. To je oružje koje tijekom starije kulture polja sa žarama nije bilo podložno promjenama, pa ne može poslužiti za uže vremensko stupnjevanje. Listoliko koplje, kojemu pripadaju sva tri primjerka iz Punitovaca, predstavlja oblik koji nije teritorijalno vezan za neka određena područja ili kulturne grupe i pojavljuje se u

⁵⁹ J. Werner, *Atti del I° Congresso inter. di preistoria e protostoria mediterranea*, 1950, 293 sqq.

⁶⁰ F. Holste, o. c., tab. 13, 1, 2, 7.

⁶¹ H. Müller-Karpe, o. c., tab. 10, 1, 5.

⁶² Mačevima tipa Erlach popisanim i kartiranim kod H. Müller-Karpea, o. c., 7 sqq., tab. 92 (karta) može se pribrojiti još jedan novi nalaz u Gornjoj Austriji s lokaliteta Fischeing kod Astena, cf. V. Tovornik, Ja-

hrbuch d. oberösterr. Musealvereines 118, 1, 1973, 38 sqq., fig. 2.

⁶³ H. Müller-Karpe, o. c., 10 sq., tab. 92 (karta 1).

⁶⁴ J. Dular, o. c., 185 sqq.

⁶⁵ Podatke za mačeve s drškom u obliku jezička u vrijeme Ha A₁ stupnja u sjevernoj Hrvatskoj cf. K. Vinski-Gasparini, o. c., 77 sqq.

⁶⁶ K. Vinski-Gasparini, o. c., 68 sqq.

ostavama kako Karpatske kotline tako i u onima srednje Evrope, premda je na području srednjeg Podunavlja u ostavama najčešće i najbrojnije zastupljen. Razlikuju se tri osnovna tipa; i to: jednostavna listolika koplja s niskim tuljkom, pri dnu katkad ukrašenim, koji sa strana može imati profilaciju u obliku brida ili užeg rebra što prati tuljak do vrha, poput primjerka iz Punitovaca, tab. I, 3, 4; listoliko koplje čije su strane blago izvijene (zvano i koplje plamenastog oblika), na plohi lista paralelno sa stranama ima još jednu ili dvije profilacije poput uskog rebra ili brida, a tuljak za nasad skoro je redovito duži (tab. I, 5); listoliko koplje s bogatijom profilacijom na listu i tuljku koji je pri dnu katkad i facetiran (ovaj tip nije zastupljen u ostavi Punitovci). Sva tri tipa često imaju sa strana po jednu bočnu rupu za zakovice. Primjercima iz Punitovaca mogu se navesti brojne analogije u ostavama faze II sjeverne Hrvatske, a usporedit ćemo ih samo s onima iz već citiranih ostava koje sadrže i mačeve tipa Schwaig iz Otoka-Privlake i Bingule-Divoš⁶⁷.

Sjekire s tuljkom (ili šuplje sjekire) ukrašene paralelnim narebrenjima u obliku slova V s ušicom ili bez nje (tab. I, 6—8) karakterističan su srednjopodunavski tip Ha A vremena, za razliku od sjekire s trokutastim facetama transilvanškog tipa, ili od one koja na otvoru tuljka ima produženje poput kljuna, specifične za istočni dio Karpatske kotline. Sjekira s tuljkom s V-ukrasom prati skoro sve ostave pretežno faze II sjeverne Hrvatske, od Hrvatskog zagorja i gornje Podravine do zapadnog Srijema⁶⁸, ali traje i u fazi III. Sjekire s tuljkom s horizontalnim ili polukružnim narebrenjima ispod otvora (tab. I, 9, 10), ili one glatke osmerokutnog presjeka (tab. I, 11) u međuriječju Drave, Save i Dunava su rjeđe, a za analogiju navodimo primjerke iz ostava Gornja Vrba i Brodski Varoš Ha A₁ stupnja⁶⁹. Sjekira s tuljkom čija je ploča sječiva ovalno (zvonoliko) facetirana (tab. I, 12), uz jedini primjerak u sjevernoj Hrvatskoj iz ostave Otok-Privlaka⁷⁰, predstavlja tip i tradiciju Br D stupnja u inventaru ostava faze II kulture polja sa žarama tog prostora. Sjekire, tab. II, 1—3, pripadaju sve tipu sa zaliscima postavljenim na sredini. One su općenito podunavskog tipa, u zatvorenim nalazima javljaju se početkom kulture polja sa žarama u Br D stupnju, ali s trajanjem kroz cijeli Ha A stupanj, posebno dva masivna primjerka kojima nedostaju ramena i vrat s vjerojatno polukružnim izrezom (tab. II, 1, 3). To isto vrijedi i za primjerak koji je nešto uži, na vratu po svoj prilici bez izreza (tab. II, 2), a predstavlja čest oblik u ostavama međuriječja Drave, Save i Dunava, tipičan upravo za taj teren u vrijeme faze II kulture polja sa žarama⁷¹.

Ostava iz Punitovaca sadrži, u odnosu na ostali materijal, relativno veći broj srpova s drškom u obliku jezička, što je općenita pojava u ostavama starije kulture polja sa žarama međuriječja. To su srpovi srednjoevropskog tipa, a rasprostranjeni su također u istočnoj i južnoj Evropi. Podijelili smo ih na osnovi znako-

⁶⁷ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 27, 23—26, 29, 31 (Otok-Privlaka); 87, 1, 6 (Bingula-Divoš).

⁶⁸ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 1—87; 94; 98.

⁶⁹ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 50, 13; 61, 15.

⁷⁰ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 27, 16.

⁷¹ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 38, 7 (Bizovac); 46, 14 (Veliko Nabrđe); 60, 8 (Brodski Varoš); 73, 2 (Mačkovac) i dr.

va na dršku u šest tipova, kako je to vidljivo iz njihova opisa. Pokazalo se, naime, da su rebra i profilacije na plohi sječiva irelevantne za njihovo tipološko razlučivanje. Znakovi na dršku su također oblikovani u mnoštvu varijacija kombinirajući broj i pravac vertikalnih i kraćih horizontalnih narebrenja, pa se ne može govoriti o nekim standardnim tipovima. Do tog zaključka došli su mnogi autori koji su proučavali ovaj tip srpova; spominjemo osnovne studije H. Schmidta⁷² v. Brunna⁷³, W. Angelia⁷⁴, a sintetičku interpretaciju i obradu srpova Rumunjske dao je Petrescu-Dîmbovița⁷⁵. Ova različitost u njihovom oblikovanju, pri čemu je gotovo nemoguće izdvojiti dva potpuno identična primjerka, upućuje na to da su rađeni u kalupima s voskom za jednokratnu upotrebu. Varijacije znakova na dršku tumačene su na različite načine: kao numerički sistem, kao znakovi ljevaoničkih radionica ili znakovi vlasnika, te kao oznake za težinu i leguru. Danas je uvriježeno mišljenje da su ovi znakovi na jezičku, tj. narebrenja raščlanjena malim udubinama i urezima, služili za bolje prijanjanje vjerojatno drvenog drška i pojačanje otpora pri trenju — na što su već ukazali H. Schmidt i Holste⁷⁶ — a također i za lakše razlijevanje tekuće bronce u kalupu. Analogije srpovima iz Punitovaca su mnogobrojne u ostavama starije kulture polja sa žarama od srednje Evrope do istočne Karpatske kotline, i suviše ih je poimence nabrajati. Upućujemo na popis ostava sa srpovima s drškom u obliku jezička što ga je Angeli dao navodeći analogije primjercima iz ostave nađene na Blatnom jezeru (sadrži oko 500 srpova), i to pretežno iz Transdanubije i susjednih područja Austrije, sjeverne Hrvatske, Banata i Transilvanije⁷⁷, iako i taj popis nije potpun. Skoro sve ostave faze II i III, a rijetko i faze IV kulture polja sa žarama međuriječja Drave, Save i Dunava sadrže srpove analogne primjercima iz Punitovaca. Opažanja Müller-Karpea da srpovi s drškom u obliku jezička ne pružaju mogućnost užeg vremenskog stupnjevanja⁷⁸ pokazala su se točna, jer oni prate gotovo sve razvojne stupnjeve kulture polja sa žarama. V. Brunn je izdvojio tri osnovna tipa i pokušao je diferencirati njihovu vremensku klasifikaciju⁷⁹. Međutim njegov se tip I, za koji pretpostavlja da u većini slučajeva prati nalaze Br D stupnja, javlja u zatvorenim cjelinama ostava Ha A₁ stupnja (horizont Kisapáti-Lengyel-tóti) zajedno s tipom II. Jedino se njegov tip III, a to je srp potkovastog oblika kod kojeg se držak u obliku jezička smanjio i spojio s plohom sječiva, sa sigurnošću može datirati u Ha B stupanj jer je on brojčano nadmoćan u vrijeme mlađe kulture polja sa žarama, a gotovo isključen u nalazima Br D i Ha A stupnja. Petrescu-Dîmbovița je razradio tipologiju srpova s drškom u obliku jezička unutar

⁷² H. Schmidt, Zeitschrift für Ethnologie 36, 1904, 416 sqq.

⁷³ W. A. v. Brunn, Prähistorische Zeitschrift 36, 1958, 47 sqq. — Idem, Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit, Röm.-Germ. Forsch. 29, 1968, 38, 86 sq.

⁷⁴ W. Angeli i H. Neuninger, Mitteilungen d. Anthrop. Gesell. Wien XCIII/XCIV, 1964, 77 sqq.

⁷⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, Die Sichel in Rumänien, Prähistorische Bronzefunde XVIII, 1, 1978.

⁷⁶ H. Schmidt, o. c., 421. — F. Holste, Bayerische Vorgeschichtsblätter 13, 1936, 11.

⁷⁷ W. Angeli i H. Neuninger, o. c., 81—83, n. 6—107.

⁷⁸ H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich u. südlich der Alpen, Röm.-Germ. Forsch. 22, 1959, 109, 128.

⁷⁹ W. A. v. Brunn, o. c., 38.

većih zatvorenih cjelina ostava Rumunjske, oslanjajući se uglavnom na oblik i znakove na jezičku, pri čemu je pratio njihovo kretanje od Br D do Ha B stupnja, pa je tako statističkom metodom razradio širi kronološko-tipološki slijed unutar različitih tipova⁸⁰. Srpovi iz Punitovaca odgovaraju njegovim grupama Uioara 1 do 5 i njihovim varijantama, a oni su u ostavama Transilvanije uglavnom povezani s horizontom Ha A₁ stupnja i sporadični su u Br D i Ha A₂ stupnju, tj. rijetko se javljaju u ostavama horizonta Uriu (Br D), pretežno u horizontu Sušeni (HaAO, a u opadanju su u horizontu Jupalnic (Ha A₂). Prema tome ovi najnoviji rezultati, do kojih je došao Petrescu-Dimbovița, upućuju na to da se srpovi iz Punitovaca, s tipološkog aspekta, mogu datirati pretežno u Ha A₁ stupanj, što se potpuno poklapa s činjenicom da su oni najbrojniji u ostavama sjeverne Hrvatske upravo u horizontu Ha A₁, odnosno unutar faze II starije kulture polja sa žarama, a tom vremenu pripada i ostava iz Punitovaca.

Dvije velike okrugle ukrasne ploče od tzv. bijele bronce, s koncentričnim jače ili blaže naglašenim narebnjenjima, jedna s ušicom (tab. VI, 1a, 1b), a druga s kukom (tab. VI, 2a, 2b) na poledini i osebnjenim koljenastim izbojkom, od kojih su sačuvana samo dva veća i nekoliko manjih ulomaka (što se ne reproduciraju), karakteristična su pojava unutar fundusa ostava faze II kulture polja sa žarama sjeverne Hrvatske. Analogni primjerci iz ostava Veliko Nabrđe, Brodski Varoš, Budinščina⁸¹, te njihove varijante iz ostava Bizovac, Otok-Privlaka, Gornja Vrba i Brodski Varoš⁸², specifični su za radionički krug savsko-dravskog međuriječja. One dosežu srednje Podunavlje, ali potpuno nedostaju u bogatoj građi ostava istočne Karpatske kotline. Njihova pojava na susjednim područjima, osobito u nekim ostavama Balkana, kao što su ostave iz Marine kod Trogira⁸³ i Vinca, kod Beograda⁸⁴, pokazuju koliko su teritorijalno daleko dopirali utjecaji slavenskog radioničkog kruga u vrijeme Ha A_x stupnja.

Ostava iz Punitovaca, kako je naprijed rečeno, pripada fazi II kulture polja sa žarama sjeverne Hrvatske, odnosno horizontu Ha A₁ stupnja. U ogromnoj masi ostava tog područja⁸⁵ ona bi predstavljala samo skroman prilog da ne sadrži dva mača punokovinskog balčaka s tri rebrasta zadebljanja, jedan tipa Schwaig, a drugi u kombinaciji tipa Schwaig i tipa Erlach. Njezino značenje je u tome što ona dopunjava broj zatvorenih cjelina na osnovi kojih je provedeno datiranje spomenutih mačeva u Ha A_x stupanj, odnosno okvirno u 12. st. pr.n.e.

⁸⁰ M. Petrescu-Dimbovița, o. c., 26 sqq., 53, fig. 1, tab. 1—6.

⁸¹ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 46, 21 (Veliko Nabrđe); 58, 6—9 (Brodski Varoš); 53, 38 (Brodski Varoš); 79, 2 (Budinščina).

⁸² K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 35, 9 (Bizovac); 28, 9 (Otok-Privlaka); 50, 20 (Gornja Vrba); 58, 15 (Brodski Varoš).

⁸³ K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 82, 4.

⁸⁴ D. Garašanin, Katalog metala I, 1954, 21, tab. X, 2. — Praistorijske ostave u Srbiji i Vojvodini, o. c., 17 sqq. (D. Garašanin); tab. XVIII, 1, 2.

ss cf. kartu rasprostranjenosti ostava faze II u sjevernoj Hrvatskoj, K. Vinski-Gasparini, o. c., tab. 133.

SADRŽAJ TABLI
VERZEICHNIS DER TAFELN

Tabla I
Tafel I

1—12, ostava Punitovci. Mj. 1 : 2.
1—12, Hortfund Punitovci. M. 1:2.

Tabla II
Tafel II

1—8, ostava Punitovci. Mj. 1 : 2.
1—8, Hortfund Punitovci. M. 1:2.

Tabla III
Tafel III

1—5, ostava Punitovci. Mj. 1 : 2.
1—5, Hortfund Punitovci. M. 1:2.

Tabla IV
Tafel IV

1—5, ostava Punitovci. Mj. 1 : 2.
1—5, Hortfund Punitovci. M. 1:2.

Tabla V
Tafel V

1—7, ostava Punitovci. Mj. 1 : 2.
1—7, Hortfund Punitovci. M. 1:2.

Tabla VI
Tafel VI

1—4, ostava Punitovci; 5, Otok-Privlaka (iz ostave); 6, Bingula-Divoš (iz ostave); 7, Kovin. Mj. 1:2.
1—4, Hortfund Punitovci; 5, Otok-Privlaka (aus dem Hortfund); 6, Bingula-Divoš (aus dem Hortfund); 7, Kovin. M. 1:2.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN SPATBRONZEZEITLICHER HORTFUND AUS PUNITOVCI
BEI ĐAKOVO

Seitdem in letzter Zeit ein reicher Fundstoff von spätbronzezeitlichen Hortfunden aus dem jugoslawischen Donaauraum³⁻⁴ veröffentlicht ist, wurden in der Zwischenzeit mehrere neue Funde entdeckt⁵⁻⁶. Unter diesen ist ein Hortfund vom Fundort Punitovci besonders beachtenswert^{7,8}. Diesen Hortfund entdeckte man 1971 in der Nähe des Dorfes Punitovci (nördlich des Städtchens Đakovo, Nordostkroatien), beim Pflügen der Ackerflur »Cerik rudine«, in der Tiefe von 0,50 m, in einem Gefäß das leider nicht erhalten geblieben ist. Der Finder hat den Hortfund im Ganzen aufgesammelt und dem Museum in Đakovo zur Aufbewahrung iibergeben.

Der Hortfund besteht aus folgenden Exemplaren an Waffen, Werkzeug und Ziergegenständen, alles aus Bronze:

- a) 2 fragmentierte Dreiwulst-Vollgriffschwerter, denen ein grösserer Teil der Klinge fehlt (Taf. I, 1,2);
- b) Lanzenspitzen, blattförmig, 2 ganze, 1 fragmentierte (Taf. I, 3—5);
- c) Tiillenbeile, 3 ganze und 4 fragmentierte (Taf. I, 6—12);
- d) Mittelständige Lappenbeile, 3 Exemplare, alle beschädigt (Taf. II, 1—3);
- e) Sicheln mit Griffzunge, insgesamt 20 ganze und 4 Fragmente ordnet die Verfasserin in 6 Gruppen ein, nach den Rippen am Griff (Taf. II, 4—8, III, 1—3, Gruppe a; Taf. III, 4, 5, Taf. IV, 4, 5, Gruppe b; Taf. IV, 1, 3, Taf. V, 5—7, Gruppe c; Taf. V, 2, 3, Gruppe d; Taf. V, 1, Taf. VI, 4, Gruppe e; Taf. V, 4, Taf. VI, 3, Gruppe f);
- f) Fragment einer grossen, runden Zierscheibe aus sg. Weissbronze mit einer Öse auf der Rückseite. (Taf. VI, 1a, 1b);
- g) Fragment einer runden Zierscheibe aus sg. Weissbronze mit geknicktem Auswuchs und Haken auf der Rückseite (Taf. VI, 2a, 2b).

Der Hort von Punitovci gehört nach der Art und Typologie des Fundstoffes dem Horizont der vielzähligen Hortfunde Nordkroatiens, aus der Zeit der älteren Urnenfelderkultur und zwar ihrer Phase II an, beziehungsweise er gehört zumeist in die Stufe Ha A[^]. In zeitgleichen Hortfunden des Drau-Donau-Sawe Zwischenstromlandes herrscht in grosser Zahl das Griffzungenschwert vor (besonders jene vom Typus Sprockhoff Ia und Ha oder Nenzingen); deswegen hat Cowen einen Schwerttypus ausgesondert und ihn als »slawonisch« definiert^{10,11}. Die Vollgriffschwerter sind im Horizont der Horte der Phase II in Nordkroatien viel seltener, also ähnlich wie in Hortfunden des Ostkarpatenbeckens^{12,14}. Bisher sind Exemplare von Vollgriffschwertern mit drei Wülsten vom Typus Schwaig aus den Horten Otok-Privlaka (Taf. VI, 5) und Bingula-Divoš (Taf. VI, 6) im Zwischenstromland bekannt¹⁵, sowie ein Exemplar mit rhomboidem Vollgriff auch aus dem Horte Bingula-Divoš¹⁶, ausserdem ein Vollgriffschwert mit runder Knaufscheibe und einem Wulst, allerdings vom unbestimmbaren Typus aus dem Horte Budinščina¹⁷. Ein Schwert vom Typus Högl stammt aus dem etwas jüngeren Horte Miljana der Stufe Ha ~B₁. Diesen Schwertern sollten noch drei Schwertklingen aus den Horten Gornja Vrba¹⁹, Budinščina²⁰ und Dolina an der Sawe²¹ zugewiesen werden, die zweifelsohne einen Dreiwulst-Vollgriff gehabt haben. Die übrigen zahlreicheren Vollgriffschwerter aus Nordkroatien sind jünger, gehören meistens der Stufe Ha B an; alle sind veröffentlicht und bekannt^{22~27}.

Die Verfasserin erörtert kurzgefasst den Forschungsstand betreffs Dreiwulstschwerter, von Naue, Eisner, Holste bis zum kapitalen Werk von Miiller-Karpe, deren Ergebnisse die Verfasserin in ihrer Bearbeitung der hier veröffentlichten Schwerter befolgt²⁸⁻³³.

Das erste Schwert von Punitovci, Taf. I, 1, besitzt alle Charakteristiken der Schwerter vom Typus Schvvaig, wie sie Miiller-Karpe definiert hat^{84~37}. Dessen Besonderheit bilden das mit dichten Parallellinien verzierte obere Zwischenfeld des Griffes und die profilierte Klinge, was an die alte Tradition der Riegseeschwerter erinnert^{42~45}. Die runde Knaufscheibe hat auf ihrer Unterseite keine eingeschlagenen Dreiecke sondern eingeritzte Striche, eine eher seltene Erscheinung bei den Schwertern vom Typus Schvvaig. Von den bisher bekannten älteren Dreiwulstschwertern aus Jugoslawien — das Schwert von Kovin⁸⁸ dem Typus Schvvaig verwandt und das Schwert von Ormož dem Typus Liptovo verwandt³⁹, neben den schon zitierten Exemplaren aus den Hortfunden Nordkroatiens, mitinbegriffen das zweite Schwert im Hortfund von Punitovci — ist nur dieses Schwert (Taf. I, 1) von Punitovci mit einem Loch auf der Knaufscheibe versehen. Das Fischgratenmotiv auf den Wulsten kommt öfters an den Schwertern vom Typus Liptovo vor⁴⁰, aber auf jenen vom Typus Schvvaig bloss an dem Schwert aus Kšice in Böhmen⁴¹ mit welchem das Schwert von Punitovci eng verwandt ist, abgesehen vom Ornament auf der Oberseite der Knaufscheibe.

Das zweite Schwert von Punitovci (Taf. I, 2) ist dem Typus Erlach nahestehend, aber es unterscheidet sich von ihm in einigen Einzelheiten, bzw. es besitzt einige Elemente der Schwerter vom Typus Schvvaig⁴⁸. Die ovale Knaufscheibe ist typisch für die Schwerter vom Typus Erlach, jedoch das Ornament der kräftigen Dreieckskerben auf der Knaufoberseite ist für den Typus Schvvaig charakteristisch, und zwar überwiegend für jene aus Österreich, Nordungarn und Böhmen^{49~51}, wozu auch das Schwert von Otok-Privlaka zugerechnet werden soll. Nach dem Zierkonzept an der Griffstange sind die nächsten Analogien zum Schwert von Punitovci das Schwert von Kovin⁵⁴ (abgesehen von der Spiralverzierung an der Scheibe), dann ein Schwertfragment aus »Ungarn«⁵⁰ (ohne Fundortangabe), sowie das Schwert aus Lansach bei Villach in Karnten⁶¹, die Miiller-Karpe sämtlich als Schwerter dem Typus Schvvaig nahestehend bestimmt hat und zu dieser Gruppe gehörend kartiert hat⁵⁵.

Miteinbezogen die Funde aus den syrmischen Horten Otok-Privlaka, Bingula-Divoš und das Exemplar aus Kovin im Banat, beträgt die Zahl der Schwerter vom Typus Schvvaig oder diesem Typus verwandte Schwerter in Jugoslawien insgesamt fünf Exemplare. Dazu müssen wir, sowohl die Schwertklingen aus den Horten der Stufe Ha Ai von Gornja Vrba und Dolina an der Save in Slavonien, als auch von Budinščina in Nordwestkroatien einbeziehen, die höchstwahrscheinlich der älteren typologischen Gruppe der Vollgriffschwerter mit drei Wulsten angehört haben. Die beiden Schwerter von Punitovci, bezugnehmend auf den Hort worin sie gefunden wurden, gehören zur Stufe Ha A₁. Das entspricht übrigens der Datierung Miiller-Karpes⁴⁶, der Schwerter vom Typus Schvvaig und der verwandten Exemplare. Das Territorium ihrer Verbreitung loziert Miiller-Karpe hauptsächlich auf den Ostalpenraum und auf Böhmen, wo ursprünglich ihr Werkstättenzentrum zu suchen ist⁴⁷. Die Verfasserin ist immerhin der Meinung dass es nicht genügend Argumente gibt, wonach man beurteilen könnte, dass die angeführten Exemplare aus Jugoslawien in etwaigen Werkstätten Syrmiens und

Slawoniens hergestellt wurden. Sie sind bestimmt durch Vermittlung des Ostalpenraums, woher deutliche Einflüsse des Baierdorf-Velatices Kulturkreises⁶⁶ vorliegen, auf das siidpannonische Gebiet gelangt.

Lanzenspitzen⁶⁷ (Taf. I, 3—5), Tiillenbeile⁶⁸⁻⁷⁰ (Taf. I, 6—12) und mittelständige Lappenbeile⁷¹ (Taf. II, 1—3) vom mitteldanubischen Gepräge aus dem Horte Punitovci stellen oftmaliges Standardmaterial in den Horten der Phase II der Urnenfelderkultur Nordkroatiens dar. Als einzige Ausnahme gilt das Tiillenbeil mit oval-fazettierter Schneide (Taf. I, 12), sonst nur noch im Horte Otok-Privlaka feststellbar. Die Verfasserin hat, wie bereits gesagt, die Zungensicheln nach den Rippen am Griff in 6 Gruppen eingeordnet. Sie beriicksichtigte verschiedene Standpunkte in der Literatur hinsichtlich der Datierung der Zungensicheln und der Möglichkeit ihrer chronologisch-typologischen Klasifikation⁷²⁻⁷⁹; eigens hat sie die neueste Publikation von Petrescu-Dimbovi^a iiber die Sicheln aus den Hortfunden Rumäniens einbezogen⁷⁵. Die Sicheln von Punitovci entsprechen seinen Typen Uioara 1—5 und deren Varianten, sie sind in Horten Siebenbürgens meistens mit dem Horizont der Stufe Ha A_x (Stufe Sušeni) verbunden. In der Stufe Br D (Stufe Uriu) und in der Stufe Ha A₂ (Stufe Jupalnic) kommen sie nur sporadisch vor⁸⁰. Das stimmt mit der Tatsache iiberein, dass die Sicheln, wie diejenigen aus Punitovci, zahlenmassig in Horten Nordkroatiens innerhalb der Phase II der älteren Urnenfelderkultur vorherrschen, welcher Zeit eben der angeführte Hort von Punitovci angehört.

Zwei runde Zierscheiben, nur fragmentarisch erhalten, von denen die eine mit einer Ose (Taf. VI, 1a, 1b) und die andere mit einem Haken (Taf. VI, 2a, 2b) auf der Riickseite versehen ist, sind spezifisch für den Werstättenkreis des Sawa-Drau Zwischenstromlandes^{81,82}. Sie reichen bis in den mittleren Donaauraum, aber fehlen vollkommen im reichen Hortfundgut des Ostkarpatenbeckens. Ihr Vorhandensein in einigen Horten der Balkanhalbinsel^{83,84} bezeugt wie weit sich die Einflüsse des slawonischen Werkstättenkreises zur Zeit der Stufe Ha A_x erstreckt haben.

Der Hort von Punitovci würde nur einen bescheidenen Beitrag innerhalb des reichen Hortfundstoffes der Phase II der Urnenfelderkultur des Donau-Drau-Sawa Zwischenstromlandes darstellen, wenn er nicht zwei wichtige Dreiwulst-Vollgriffschwerter beinhalten würde, einen vom Typus Schwaig und den anderen nahestehend dem Typus Schwaig mit Kombinationen der Merkmale der Schwverter vom Typus Erlach. Als geschlossene Gesamtheit, datiert in die Stufe Ha A_x, bzw. im Rahmen des 12. Jh. v.u.Z., stellt er zugleich eine neue Bestätigung der Datierung von Schwvertern der angeführten Typenbildung vor.

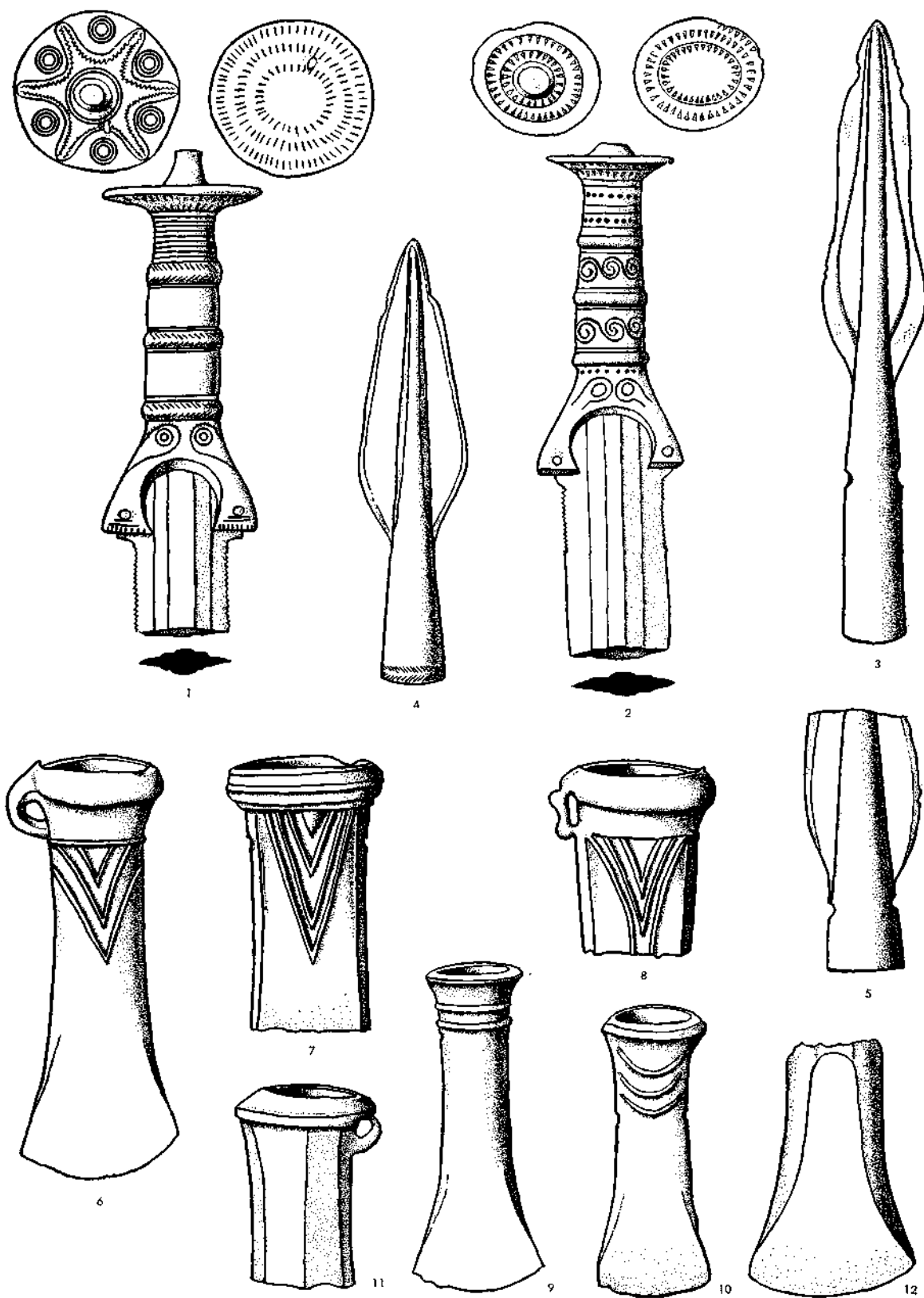

TABLA II

